

Een gehavende culturele sector

Advies bij “Gevolgen
van de coronacrisis
voor de Brabantse
cultuursector” van het
PON & Telos en
Pyrrhula Research

Inhoud

1.	Inleiding	3
2.	Advisering voor de korte termijn met oog voor de lange-termijndoelen	5
3.	Het culturele veld na een jaar corona	6
4.	Herstelscenario.....	7
5.	Gevolgen in de keten	8
5.1	<i>Cultuureducatie</i>	8
5.2	<i>Amateurkunst</i>	8
5.3	<i>Kunsvakopleidingen</i>	8
5.4	<i>Talentontwikkeling</i>	9
5.5	<i>Cultuurparticipatie</i>	9
6.	Aanbevelingen	10
7.	Hou de gave van de verbeelding levendig.....	12

1. Inleiding

De impact van de coronacrisis op de culturele sector in Brabant is groot, heel groot. Het treft alle Brabanders die cultuur maken, bezoeken en beoefenen. Veel individuele kunstenaars, makers en culturele instellingen worden direct in hun (voort)bestaan getroffen. Door de omvang en duur van de crisis is de vitaliteit van de culturele sector in het afgelopen jaar maximaal op de proef gesteld. Niet iedereen is even hard geraakt. De grotere, publiek gefinancierde culturele instellingen geven aan deze periode te kunnen overbruggen, ook als maatregelen langer aanhouden. Maar bij kleinere instellingen, zelfstandige makers en cultureel ondernemers is ondanks de creativiteit, inventiviteit en flexibiliteit waarmee aan alternatieve productie- en presentatievormen is gewerkt, de rek er inmiddels uit. Zonder steunmaatregelen vallen er op korte termijn gaten in de culturele infrastructuur, verschaalt het aanbod en worden ketens in het culturele ecosysteem doorbroken. Voorkomen dat dit gebeurt is vele malen efficiënter dan het repareren of herstellen van schade. Ook uit het oogpunt van efficiency is het daarmee relevant te investeren in die kleinere instellingen, zelfstandige makers en cultureel ondernemers.

1.1 Rijk, provincie en gemeenten

Om de vitale onderdelen van de culturele en creatieve infrastructuur te behouden en na de crisis weer geleidelijk op te kunnen starten, is de rijksoverheid naast generieke steunpakketten ook met specifiek op de culturele en creatieve sector gerichte steunpakketten gekomen. Anders dan beoogd, bereiken deze regelingen echter onvoldoende de zelfstandigen in de culturele sector. Gezien hun aandeel en het belang voor de culturele sector, is dan ook extra steun noodzakelijk om te kunnen spreken van behoud van een sterke culturele en creatieve infrastructuur. In het laatste aanvullende steunpakket zijn daartoe specifiek middelen opgenomen om via de nationale cultuurfondsen ook deze individuele makers en culturele ondernemers (deels) tegemoet te kunnen komen.¹ Daarnaast is er voor de eerste helft van dit jaar 150 miljoen beschikbaar, waarvan bijna 20 miljoen voor de Brabantse gemeenten, om gemeenten in staat te stellen de cruciale lokale infrastructuur te ondersteunen.

Op het provinciale niveau is in het voorliggende provinciale Beleidskader Vrije tijd, Cultuur en Sport 2021-2022, reeds een voorbehoud gemaakt op de mogelijke effecten van de coronacrisis op de in het beleidskader opgenomen ambities. Het onderzoek "Gevolgen van de coronacrisis voor de Brabantse cultuursector" laat zien dat die gevolgen zo fors zijn dat de lange-termijndoelen in het beleidskader inderdaad in gevaar komen. Het genoemde beleidskader wil de leefbaarheid in Brabant versterken met thema's als "inclusie, participatie, gezondheid, identiteit en trots op Brabant", zet in op een onderscheidend, divers en inclusief aanbod, talentontwikkeling en de vitaliteit van de sector door de inzet op ondernemerschap en private betrokkenheid. Het zijn beleidsdoelen waarvan het belang tijdens deze coronacrisis ten volle wordt ervaren, maar die juist in deze crisis maximaal onder druk zijn komen staan. Zelfs om de staat van de culturele sector, het rijke aanbod en zijn bijdrage aan leefbaarheid, welzijn en het woon- en vestigingsklimaat op het niveau te houden van voor de coronacrisis, zijn steunmaatregelen nu noodzakelijk.

Op gemeentelijk niveau zijn, met oog voor de lokale culturele infrastructuur, tal van coulance-regelingen getroffen waarmee bijvoorbeeld de huur is aangepast, uitgesteld of kwijtgescholden. De door het Rijk beschikbaar gestelde middelen om de cruciale lokale infrastructuur te ondersteunen, stelt gemeenten nu in staat om met een lokale uitwerking te komen.

¹ Het gaat hier om bijvoorbeeld de Impulsregeling culturele zzp'ers en erfgoedvrijwillers (Fonds Cultuurparticipatie), Coronaregeling medewerkers collectiebeleid (Mondriaanfonds) en de Regeling Balkonscènes (Fonds Podiumkunsten).

1.2 Scenario naar herstel

Hoewel gebleken is dat de pandemie zich moeilijk laat voorspellen, gaan we voor dit advies uit van een scenario waarin de cultuursector in ieder geval over geheel 2021 nog rekening heeft te houden met maatregelen om het coronavirus de baas te blijven. De pandemie kent een grillig verloop door opeenvolgende besmettingsgolven en het risico op nieuwe mutaties. Desalniettemin nemen we hier aan dat het vaccinatiebeleid ertoe leidt dat aan het eind van de zomer de vaccinatiegraad hoog genoeg is om geleidelijk tot versoepeling over te gaan. De ervaringen in landen die nu vooroplopen met vaccineren (zoals Israël en Groot-Brittannië) laten ons echter zien dat veel van de beperkingen ook dan nog maanden grotendeels van kracht blijven. We houden er in dit scenario daarom rekening mee dat tot aan het eind van 2021 beperkende maatregelen van kracht zullen blijven, die invloed hebben op de culturele sector. Ook de meest basale maatregel, die van het anderhalve meter afstand houden, heeft immers vergaande gevolgen. Mochten de pandemie en de beperkende maatregelen langer aanhouden dan zijn de gevolgen vele malen ernstiger en verstrekkender dan waarvan in dit advies is uitgegaan.

2. Advisering voor de korte termijn met oog voor de lange-termijndoelen

Gezien de staat waarin de Brabantse culturele sector zich nu bevindt, is het belangrijk dat op korte termijn meer schade wordt voorkomen en ontstane schade zoveel mogelijk wordt hersteld. Alleen dan kunnen beleidsdoelen op de lange termijn binnen bereik blijven. In dit advies richten we ons daarom, met oog voor de lange-termijndoelen, op maatregelen voor de korte termijn. We doen hiervoor 3 aanbevelingen aan het culturele veld, beleidsmakers en overheden:

1. Zorg voor directe ondersteuning zelfstandigen en betracht coulance voor culturele instellingen;
2. Richt maatregelen op een duurzaam herstel van de vitaliteit van de Brabantse culturele infrastructuur;
3. Investeer in participatie van jongeren en andere kwetsbare groepen.

Hoewel het overall beeld niet vrolijk stemt, zien we ook veerkracht in de culturele sector. Hieruit spreken perspectieven om vanuit deze crisis ook mogelijkheden en kansen te creëren voor ontwikkelingen die aansluiten bij lange-termijndoelen als een onderscheidend, divers en inclusief aanbod, talentontwikkeling en een vitale culturele sector.

We zien in dat verband 5 kansrijke ontwikkelingen in het culturele veld:

1. Versnelde innovaties met nieuwe productie- en presentatiepraktijken;
2. Brede erkenning van de betekenis van kunst en cultuur, met name voor welzijn;
3. Toenemende betrokkenheid van makers en ontwerpers bij maatschappelijke opgaven;
4. Een versnelde toepassing van digitalisering;
5. Veranderingsbereidheid door besef van de kwetsbaarheid van de culturele sector in het huidige bestel.

We adviseren op provinciaal niveau, in lijn met de voornemens om te komen tot een provinciaal beleidskader voor de periode 2023-2030, om samen met de cultuursector de gesignaleerde ontwikkelingen en trends te benutten voor de ontwikkeling naar een nieuw overstijgend perspectief voor 2023 en verder. De gestelde beleidsdoelen met betrekking tot de leefbaarheid in Brabant, een onderscheidend, divers en inclusief aanbod, talentontwikkeling en de vitaliteit van de culturele sector zijn echter – gezien de geschetste gevolgen van de coronacrisis – op korte termijn niet langer realistisch. Maar ook voor de lange termijn zijn deze doelen alleen haalbaar indien op korte termijn gericht geïnvesteerd wordt in herstel van de vitaliteit van de culturele infrastructuur. Idealiter wordt daarom binnen het voorliggende beleidskader ruimte gevonden voor investeringen in die onderdelen van de Brabantse culturele sector die nu zwaar getroffen zijn.

Op gemeentelijk niveau bieden de landelijk beschikbare middelen ter versterking van de cruciale lokale infrastructuur de mogelijkheid om maatwerk te organiseren. Daarbij adviseren we ook in de lokale context oog te houden voor de positie van zelfstandige makers, kunstenaars en culturele ondernemers. Daarnaast adviseren we, gezien de situatie in het amateurveld, de cultuurbeoefening en cultuurparticipatie, extra in te zetten op cultuureducatie en -participatie.

Dit advies baseert Kunstloc Brabant op het rapport [Gevolgen van de coronacrisis voor de Brabantse cultuursector](#) (Het PON & Telos en Pyrrhula Research; 2021), rapportages van het door Kunstloc Brabant geopende Coronaloket, en informatie en ervaringen vanuit de actuele adviserings- en uitvoeringspraktijk.

3. Het culturele veld na een jaar corona

Uit de rapportage blijkt dat de crisis de hele sector stevig raakt en diepe sporen trekt. Toch zijn er opvallende verschillen in de mate waarin makers, cultureel ondernemers en instellingen worden getroffen. Hoewel vrijwel de gehele sector een overlevings- of overbruggingsstrategie kiest, worden (meerjarige) gesubsidieerde instellingen het minst financieel geraakt, mede omdat ze in beeld zijn voor steunmaatregelen. Zolang coullance geboden wordt op de subsidievoorwaarden, worden de beschikbaar gestelde subsidies nu ingezet om overeind te blijven, personeel vast te houden, een nieuwe werkwijze, presentatie of productie te ontwikkelen, en bovenal paraat te staan voor het moment dat producties en presentaties (deels) weer kunnen plaatsvinden.

Niet gesubsidieerde kleine(re) instellingen, individuele makers en cultureel ondernemers (veelal zzp'ers) beschikken echter nauwelijks of niet over reserves en vangen uiteindelijk de grootste klappen op. Bij velen is het inkomen volledig weggefallen, en 32% van hen die steun nodig heeft komt niet in aanmerking voor de door het Rijk geïnitieerde maatregelen zoals de Tozo. Zij leven nu feitelijk onder bijstandsniveau en hebben het zwaar. Het trickle-down-effect (instellingen ondersteunen om aan makers opdrachten te kunnen verstrekken) treedt bovendien niet voldoende op, want 67% van de makers ziet dat opdrachten wegvallen.

De situatie dwingt makers tot een meer hybride werkwijze, voor een kleiner en doorgaans meer participatief publiek. Ze moeten daarbij snel schakelen door plotselinge wijzigingen in het maatregelenpakket, waardoor activiteiten worden geannuleerd, verplaatst en afgeschaald. Hun improvisatievermogen en wendbaarheid zijn lovenswaardig, maar het kost veel tijd en energie om plannen, producties en presentaties steeds opnieuw aan de veranderende mogelijkheden aan te passen. De activiteiten leiden bovendien niet of nauwelijks tot extra inkomsten, maar brengen juist extra kosten met zich mee. De activiteiten zijn dan ook vooral gericht op het behouden van de eigen mensen en publiek, als onderhoud van eigen vakmanschap en expertise, en training om met kwaliteit te blijven maken en presenteren.

Hoewel niet alle disciplines financieel even hard geraakt worden door het uitblijven van publieksinkomsten, treedt de verschraving van het aanbod wel degelijk sectorbreed op. De vitaliteit van de sector, en daarmee de kwaliteit, diversiteit en toegankelijkheid van kunst en cultuur, staat onder druk. Producties en presentaties komen immers in interactie met het publiek tot stand. Slechts daar waar disciplines zich lenen om het publiek ook digitaal of online te bereiken zijn bruikbare alternatieven ontwikkeld, al blijkt ook daar dat de fysieke ontmoeting of confrontatie met publiek node gemist wordt.

Juist in deze coronacrisis blijkt wat het betekent dat de culturele sector in belangrijke mate steunt op de vele individuele makers, het grote aandeel zzp'ers. Terwijl van het totaal werkzame personen 15 procent als zelfstandige werkt, is dat voor kunstenaars ruim 60 procent en voor de overige creatieve beroepen ruim 35 procent². Het feit dat een groot deel van hen nu nauwelijks het hoofd boven water kan houden, brengt de gehele culturele sector aan het wankelen. Opvallend genoeg is daarmee het deel van de culturele sector dat meester is gebleken in het organiseren en initiëren van publiek-private samenwerking en ondernemerschap het grootste slachtoffer van deze crisis. Wanneer op termijn de vitaliteit van de culturele sector gezocht wordt in dat ondernemerschap en die publiek-private samenwerking, is het zaak de voorlopers daarin voor de culturele sector te behouden.

² [Monitor kunstenaars en afgestudeerden aan creatieve opleidingen 2017](#) (CBS), p 55

4. Herstelscenario

We voorzien dat (de grotere) publiek gefinancierde instellingen, zodra het weer kan, vrij snel de draad weer op kunnen pakken. Zij zullen, mede door de steunmaatregelen, snel weer inkomsten genereren en profiteren wellicht van een enorme toestroom bij het heropenen van culturele instellingen en podia. Indien die heropening echter geleidelijk en fasegewijs plaatsvindt, zullen de verdiensten in het begin juist niet direct op het oude niveau liggen.

Voor individuele makers en cultureel ondernemers ligt dat anders. Nadat alle reserves zijn benut ontbreken eenvoudig de mogelijkheden en middelen om te investeren in nieuwe producties of presentaties. Velen van hen zullen allereerst te maken krijgen met het alsnog voldoen aan een eerder uitgestelde prestatie. Die prestatie levert dus geen verdiensten op, terwijl de bijbehorende inkomsten reeds (deels) zijn gebruikt om de crisis te overleven. Individuele makers en cultureel ondernemers zullen daardoor, zeker wanneer beperkende maatregelen niet kunnen worden uitgesloten, voorlopig niet kunnen investeren in nieuwe producties en presentaties.

De culturele instellingen weten zich in Brabant gesteund. Zeker voor de (meerjarig) gesubsidieerde instellingen zijn de overheden (gemeentelijk, provinciaal en rijk) de relevante financiers om deze periode zonder inkomsten te kunnen overbruggen. Het betekent echter net zo goed dat zij ontwikkelde producties en presentaties niet tot uitvoering kunnen brengen, tijdelijke contracten niet verlengen, en vrijwel geen opdrachten aan zzp'ers meer geven. De kwetsbaarheid van de culturele sector zit hem dan ook niet in de gesubsidieerde instellingen, maar in het grote aandeel van zzp'ers die inmiddels in de sector werkzaam zijn. Nu velen van hen in financiële problemen verkeren of verwachten daar indien de maatregelen aanhouden snel in te belanden, raakt dat de hele sector. Het is voor de vitaliteit dan ook van groot belang deze individuele makers en culturele ondernemers te ondersteunen, om te voorkomen dat zij het hoofd niet meer boven water kunnen houden. Het wegvallen van een groot deel van hen, zou betekenen dat we niet langer kunnen spreken van een onderscheidend, divers en inclusief aanbod.

5. Gevolgen in de keten

5.1 Cultuureducatie

Een groot deel van het afgelopen jaar zijn de scholen geheel of deels gesloten geweest. Een deel van de scholen is er in geslaagd cultuureducatie ook op alternatieve wijze, veelal online, te blijven aanbieden, maar overall is de focus bij het online lesgeven toch komen te liggen op primaire vakken. Als gevolg hiervan zijn kinderen en jeugd niet of veel minder in aanraking gekomen met (de betekenis van) cultuur, hetgeen ook resulteert in beduidend minder cultuurbeleving en -beoefening. Ook in de buitenschoolse cultuureducatie zien we dat met name jongeren afhaken. Terwijl de crisis het welzijn van jongvolwassen mensen stevig raakt³, ontbreekt het hen aan de mogelijkheid om daar via cultuurbeleving en -beoefening individueel of gezamenlijk zin en betekenis aan te geven.

Als gevolg van het sluiten van scholen valt ook de vraag weg voor culturele instellingen en kunstenaars die inhoudelijk, procesmatig of productioneel betrokken zijn bij binnen- of buitenschoolse cultuureducatie. Zo zien we dat de tijdelijke contracten van cultuureducatie-medewerkers verbonden aan culturele instellingen zijn of worden opgezegd, en dat aan betrokken zzp'ers geen opdrachten meer worden verstrekt.

5.2 Amateurkunst

Tijdens de coronacrisis wordt er door Brabanders minder aan cultuurbeoefening gedaan. Maar liefst 54% van de Brabanders heeft tijdens het eerste half jaar van de coronacrisis minder vaak aan cultuurbeoefening en culturele activiteiten gedaan. De terugloop is met name te zien in cultuurbeoefening die veel in groepsverband wordt gedaan, zoals theater en muziek, maar ook dans. Van de Brabanders die voor de coronacrisis op regelmatige basis muziek beoefenden is 24% gestopt tijdens de coronacrisis.

Het verenigingsleven is het afgelopen jaar bijna geheel tot stilstand gekomen. De financiële situatie is zorgelijk door het mislopen van publieksinkomsten en optredens, terwijl vaste kosten doorlopen. Het contact met het publiek voor koren is geheel stil komen liggen, en de sociale impact van de coronacrisis op (amateur)koren is groot.

Veel Brabanders hebben dan ook het beoefenen van cultuur stopgezet. Alleen het thuis bespelen van een instrument en het lezen van een boek zijn toegenomen. Kunstenaars die ook actief zijn als docent (buitenschoolse educatie) zien soms kans hun lessen online te geven, maar dit zorgt niet voor voldoende inkomsten. Bovendien zijn veel leerlingen afgehaakt.

Kortom er is een behoorlijke kaalslag gaande, zowel binnen het professionele kader als bij de amateurbeoefenaren zelf. Vooral organisaties en verenigingen hebben hier last van. In de amateurkunst is grote behoefte aan ondersteuning op de terreinen waar innovatie, duurzaamheid, visie en verbinding maken met andere domeinen, centrale thema's zijn.

5.3 Kunstvakopleidingen

Ook de kunstvakopleidingen hebben te maken met de maatregelen waardoor zij geheel of gedeeltelijk moeten sluiten. Opleidingen, zeker die waarbij afstand houden moeilijk of onmogelijk is, kunnen niet

³ [Een jaar met corona](#). Sociaal en Cultureel Planbureau, 3 maart 2021

volwaardig doorlopen worden. Stagemogelijkheden zijn geheel weggevallen, en daarmee is het opdoen van werkervaring onmogelijk. Naarmate de crisis voortduurt leidt de studievertraging in combinatie met individuele zorgen omtrent financiën, zingeving en toekomstverwachtingen tot demotivatie. Voor jongvolwassenen lijkt de rek eruit.

5.4 Talentontwikkeling

Starters die in deze moeilijke omstandigheden hun beroepspraktijk als kunstenaar moeten opbouwen hebben het extra moeilijk. Er dreigt een hele generatie makers verloren te gaan omdat zij niet in staat zijn geweest zich te presenteren of deel uit te maken van het netwerk. Daarbij verwachten we dat bij de opstart van het culturele leven de organisaties en instellingen voor aanbod gaan dat veel publiek trekt, waardoor er minder ruimte zal zijn voor kwetsbaar aanbod van startende makers. Het gevaar is dat er een braindrain ontstaat, dat we talent kwijtraken in de sector omdat ze geen perspectief (meer) zien in een carrière in de kunstensector, of er geen vertrouwen in hebben dat er op korte termijn weer perspectief ontstaat.

5.5 Cultuurparticipatie

Het gemis aan mogelijkheden om kunst en cultuur te bezoeken of beoefenen is groot, voor zowel het individu als de samenleving. Betekenisgeving en verbinding via kunst en cultuur zijn van grote waarde, en dat wordt door Brabanders zelf bevestigd. Zij missen vooral de gezelligheid met anderen, ontspanning en plezier. Ze kijken uit naar het moment dat cultuurbezoek weer mogelijk is, maar zijn daarentegen maar zeer beperkt bereid daar ook extra aan bij te dragen.

In het scenario dat we hier hanteren zal corona in ieder geval gedurende 2021 een rol blijven spelen. Als daardoor meer instellingen en makers het moeilijk krijgen en noodgedwongen stoppen, heeft dat ook effect op cultuurparticipatie. Het vraagt veelal extra inspanningen om te komen tot een divers en toegankelijk aanbod voor een kleinere en selecte publieksgroep. Daar staat tegenover dat er door corona meer urgentie is voor vernieuwing vanuit de samenleving en het sociaal domein. De roep om aandacht te schenken aan welzijn en positieve gezondheid wordt steeds groter, en de erkenning van de rol die kunst en cultuur hierin speelt groeit.

6. Aanbevelingen

We formuleren hier acht aanbevelingen voor de korte termijn (2021-2022). Ze dragen bij aan de gewenste coullance en ondersteuning aan het veld, en ze zijn voorwaardelijk om ook de lange-termijndoelen uit het beleidskader in het vizier te kunnen houden.

Bied gerichte steun aan individuele makers, kleine instellingen en culturele ondernemers om hen te behouden voor de culturele sector, om daarmee de vitaliteit en weerbaarheid van de culturele sector te kunnen borgen.

- Om, zoals het beleidskader beoogt, het ondernemerschap in de culturele sector te stimuleren, bevelen we aan om te starten met een coronagarantiefonds. In afstemming met en aanvullend op soortgelijke landelijke initiatieven, kunnen daarmee – in dit geval – individuele makers het risico afdekken dat hun productie of presentatie als gevolg van een lockdown wordt afgeblazen. Hiermee kan de drempel om producties of presentaties te maken worden weggenomen, waarmee de productiviteit in de sector wordt gestimuleerd. Het betekent dat als een productie, presentatie of evenement doorgaat, dat het voorschot wordt terugbetaald. Wordt het initiatief geconfronteerd met een lockdown dan hoeft dat niet. Met het coronagarantiefonds drukt de lokale en/of provinciale overheid vertrouwen uit in afwachting van de werking van vaccins. Omdat landelijke regelingen op het niveau van instellingen blijft hangen, adviseren wij de provincie en (zo mogelijk in samenhang met) gemeenten een garantiefonds speciaal voor individuele makers of culturele ondernemers in te stellen. Dit kan het snelst door dit in een bestaande regeling onder te brengen.
- Overheden zouden ook hun economische afdelingen moeten betrekken bij het herstelplan voor de culturele sector. De culturele sector is van groot economisch belang voor een innovatieve regio als Brabant, voor werkgelegenheid en het vestigingsklimaat. Zonder noodsteun zullen veel instellingen omvallen, banen verdwijnen en kunstenaars hun beroepspraktijk opdoeken. Het biedt een kans om aan te sluiten bij de trend van toenemende betrokkenheid van makers en ontwerpers bij maatschappelijke opgaven. Een op de maatschappelijke opgaven toegespitste impuls kan makers, cultureel ondernemers en instellingen weer aan de slag helpen, én de koppeling van het culturele veld aan deze maatschappelijke opgaven stimuleren. Daarnaast blijft de beschikbaarheid van betaalbare werk- en presentatieruimte of zogenaamde broedplaatsen van belang. Het verdient aanbeveling om ook daarin als (lokale) overheid te investeren of coullance te betrachten, zodat deze locaties als belangrijke spil in het culturele ecosysteem kunnen blijven functioneren.

Bied ruimte aan gesubsidieerde instellingen om zolang de crisis duurt niet (geheel) aan de subsidiebeschikking te hoeven voldoen. Bied hen bovendien meer ruimte om reserves op te bouwen, om daarmee wijzigingen in de omstandigheden, op te kunnen vangen.

- Subsidiebeschikkingen zijn vooral gebaseerd op afspraken over het aantal prestaties, bezoekersaantallen en eigen inkomsten. Dat is in de huidige situatie echter niet realistisch. Instellingen doen al het mogelijke om de crisisperiode zinvol te overbruggen. Er wordt gewerkt aan nieuwe productiemethoden, publiekswerking en mogelijkheden om de inhoud, de eigen visie en maatschappelijke vragen meer centraal te stellen. Ook wil men eigen werk meer gaan archiveren, digitaliseren en behouden. De instellingen vragen vertrouwen van de subsidieverstrekkingen dat zij zich ondertussen inzetten op inhoudelijke ontwikkelingen en maatschappelijke impact, en coullance bij de wijze waarop voldaan wordt aan de subsidievoorwaarden.

- We adviseren overheden om de subsidievoorwaarden te verruimen waardoor culturele instellingen die in aanmerking komen voor financiering met publieke middelen meer ruimte krijgen om een (risico)reserve op te bouwen en aan te houden. De beperkingen die de subsidievoorwaarden opleggen in de omvang van de risicoreserve, ontnemen de culturele ondernemers om ondernemersrisico zelfstandig te kunnen dragen.

Investeer in participatie en cultuurbeoefening van jongeren en andere kwetsbare groepen.

- De culturele instellingen die (als onderdeel van de subsidievoorwaarden) aanbod ontwikkelen voor scholen, komen nu eveneens niet tot uitvoering van de door hen ontwikkelde programma's. Ook hier lijkt coulance nu geboden, maar is een impuls nodig om op te kunnen starten zodra dat weer kan. Daarbij zien we dat scholen bij de recente versoepeling theaters en andere grotere ruimtes hebben ontdekt als alternatief klaslokaal, waarin het mogelijk is de noodzakelijke onderlinge afstand te bewaren. Deze beweging lijkt een opening te bieden naar de alternatieve inzet van makers die juist zijn gaan produceren voor alternatieve ruimtes en een kleiner, participerend publiek. Het is aan de sector om in overleg met betrokken gemeenten, onderwijsinstelling en podia de kansen te verkennen voor de inzet van makers en culturele instellingen bij passend kunstaanbod in deze alternatieve klassen.
- Het SCP signaleert dat de coronacrisis specifieke groepen extra hard raakt en dat de gevolgen daarvan op lange termijn doorwerken.⁴ De kansenongelijkheid neemt toe. Het vraagt specifieke aandacht om juist de kwetsbare groepen aangesloten te houden. Het wordt urgent om de toegang tot kunst en cultuur laagdrempelig te houden, net als de mogelijkheid om zelf aan kunstbeoefening te doen.
- Er zit ook in de toekomst, spanning op de tarieven. Waar kunstvakdocenten in de buitenschoolse cultuureducatie of amateurkunst financieel niet uitkomen bij lage tarieven, verhogen hogere tarieven de drempel voor deelname aan cultuurbeoefening. Het is zaak dat gemeenten hier uitdrukkelijk oog voor houden en de toegang tot kunst en cultuurbeoefening voor alle kwetsbare groepen weten te garanderen.
- Overheden én scholen kunnen een extra impuls geven door juist nu in kunst en cultuur te investeren. Programmeer met lokale en regionale makers, culturele ondernemers en instellingen, cultuureducatie-activiteiten voor kinderen of alternatieve (online) producties voor jeugd en jongvolwassenen, om perspectief te schetsen en weer te laten ervaren hoe kunst bijdraagt aan betekenisgeving én persoonlijke groei van iedereen.

⁴ [Een jaar met corona](#), Sociaal en Cultureel Planbureau, 3 maart 2021

7. Hou de gave van de verbeelding levendig

In de essaybundel ter gelegenheid van het afscheid van Chris van Koppen, schrijft Madeleine van den Nieuwenhuizen in “De kunst van het vasthouden”⁵:

“Toen de corona pandemie uitbrak en zich als een olievlek verspreidde over de planeet, werd het vrij snel duidelijk dat de culturele sector in Nederland harde klappen te anticiperen had. Het publiek werd kleiner, de budgetten rekenden op inkomsten. ‘Geeft niet, doe ik mijn stuk gewoon vaker en voor minder mensen’, zei een bevriende theatermaakster. ‘Komt goed, ik ga het even digitaal gooien tot het fysiek weer kan’, verzekerde een ander me. Ik was diep onder de indruk van hun weerbaarheid, hun veerkracht. Ik zag debatcentra en galerieën creatief omspringen met de beperkingen, gratis mondkapjes, pijltjes op de grond, digitale rondleidingen, online betaalsystemen, livestreams. Toneelgezelschappen wereldwijd klooiden met Zoom, een operavereniging gaf openlucht performances, netjes anderhalve meter afstand tussen hun kostuums. Wanneer is kunst nog kunst, en hoeveel klappen kan het opvangen?”

Een paar maanden later reed de theatermaakster rond op een scootertje, sushi te bezorgen om de eindjes aan elkaar te kunnen knopen. ‘Ik hoop dat het tijdelijk is’, lachte ze ietwat geforceerd. Ik sprak haar vorige maand, ze heeft zich ingeschreven voor een deeltijdopleiding in de avonduren. Omscholing. Ik weet nog hoe uitgelaten ze me appte toen ze aangenomen was op de kleinkunstacademie, tien jaar geleden. Maar de rekeningen moeten betaald kunnen worden, ook in de verdere toekomst, ze wil misschien kinderen, en wat als dit weer gebeurt? Ze is niet de enige. En zo vermageren, binnen de coronacrisis, niet enkel de mogelijkheden om onze gave van de verbeelding levendig te houden – met alle afgelaste festivals, gesloten zaaldeuren en droogstaande theatercafés – maar zwaaien ook zij die haar mogelijk maakten met tegenzin af, vinden andere baantjes, gaan deeltijdopleidingen doen. En kun je het ze kwalijk nemen?”

⁵ [De gave van de verbeelding](#), Kunstloc Brabant, p. 39